

Den rättfärdiga mutan?

En normativ studie kring biståndsarbeters givande av mutor

Abstract

There is information showing that aid workers in developing countries sometimes are forced to bribe officials in order to fulfil their work. The aim of this study is to clarify different ways of arguing both for and against the fact that aid workers use bribes in some situations. This essay, by using a normative method and the logic of appropriateness, concludes there are arguments that justify the act in this specific problem. The first one is that that bribery has another signification in other parts of the world, compared to the view we have in most western countries. Secondly, the act can be regarded as a useful tool in order to make the bureaucracy more effective sometimes. Thirdly, aid workers have a huge responsibility for a lot of people and therefore one can justify that they sometimes might need to bribe officials. If we turn it the other way around, one could argue that aid workers should avoid bribes since they might loose their credibility. Secondly, one could argue that this group should avoid bribes since they have a major role in the anti-poverty programme. Thirdly, if this act is used frequently in longer-term, it might become acceptable.

Nyckelord: Korruption, Mutor, Biståndsarbetare, Normativ studie, Argumentation
Antal ord: 9386

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och problemformulering	1
1.2	Disposition	2
1.3	Avgränsning	3
1.4	Material och källkritik.....	3
2	Bakgrund	5
2.1	Korruption	5
2.1.1	Muta	6
2.1.2	Begreppsavgränsning för uppsatsen.....	7
2.2	Svenskt bistånd.....	8
2.2.1	Sidas anvisningar för att motverka korruption.....	9
3	Biståndsarbetsares mutor	10
3.1	Biståndsarbetsares mutor i tjänst, ett smutsiga händer-problem.....	11
4	Normativ metod	13
4.1	Teoretiskt ramverk	13
4.1.1	Värdekonflikt	13
4.1.2	Lämplighetslogik.....	14
4.1.3	Analysmetod.....	14
4.1.4	Argumentationskriterier	15
5	Argumentation utifrån lämplighetslogiken	17
5.1	Argument för rättfärdigande av biståndsarbetsares mutor.....	17
5.1.1	Ingen konsensus kring mutans innebörd	17
5.1.2	Effektivitetsmedel	18
5.1.3	Hjälpa människor i nöd	19
5.2	Argument emot att biståndsarbetare använder mutor	20
5.2.1	Ansvar i kampen emot u-landsproblemen.....	20
5.2.2	Minskad trovärdighet	21
5.2.3	Risk för generaliserat handlingsmönster	21
5.3	Reflektioner över undersökningens värden, argumentation och lämplighetslogiken.....	22
6	Slutsatser	24

7	Referenser.....	26
----------	------------------------	-----------

1 Inledning

Korruption och mutor är något som jag tror att de flesta människor betraktar som någon form av fusk och mygel som sker i skymundan. Då och då avslöjas bland annat tjänstemän och politiker på olika nivåer och olika håll i världen för att vara korrupta, vilket väcker stor uppmärksamhet i bland annat media. Detta är emellertid inget som är utmärkande för vår tid utan har alltid förekommit under mänsklighetens historia. Korruption är därför ett ämne som alltid har varit aktuellt att undersöka (Thelander 2005 s.1). I dag relateras korruption och mutor kanske främst till de svårigheter som finns i de politiska och ekonomiska systemen i utvecklingsländerna. En del utav dagens biståndsorganisationer har därför tagit på sig rollen att hjälpa till i fattigdomsbekämpning och bedriver en del av sin verksamhet på plats i dessa länder. Även dessa organisationer har emellertid stött på svårigheter eftersom enskilda biståndsarbetare har tvingats att betala mutor för att kunna hjälpa människor. Denna problematik redogörs i Joakim Thelanders forskning, ”Mutor i det godas tjänst?”, där han skildrar hur svenska biståndsarbetare betalar mutor för att kunna bedriva ett effektivt arbete. Biståndsarbetare är en grupp som arbetar i miljöer med svåra korrupta förhållanden, vilket gör att de riskerar att hamna i situationer där de kommer i kontakt med mutor (Thelander 2006 s.12f). Därför är denna grupp särskilt intressant att studera. När man betraktar mutan utifrån det faktum att den blir en förutsättning för att biståndsarbetare ska kunna bidra till en förbättrad livssituation för människor i nöd, kan man då rättfärdiga den? Eller är och förblir mutor något som vi människor, kanske främst i västvärlden, betraktar som förkastligt. Det är just detta problem som har lockat mig till att skriva denna uppsats och undersöka hur man kan nå fram till olika svar kring problematiken.

1.1 Syfte och problemformulering

Den största delen av forskningen på området korruption har under senare år fokuserat på att uppmärksamma de negativa aspekterna (Thelander 2005 s.29). En del av syftet med denna uppsats är därför, som jag tidigare har varit inne på, att uppmärksamma hur man ibland kan tvingas genomföra en, moraliskt sett, felaktig handling för att nå en effekt som kan betraktas som god. Genom att lyfta fram biståndsarbetarnas situation ämnar jag delvis att ifrågasätta den allmänna synen om att mutor alltid är moraliskt förkastligt. Jag vill emellertid poängtera att syftet inte är att redogöra för min specifika åsikt i detta dilemma utan främst analysera hur man med olika värden som utgångspunkt, och utifrån ett normativt tillvägagångssätt, kan resonera kring frågan på olika sätt och nå fram till skilda

ställningstaganden. Anledningen till att jag väljer att redovisa både för- och motargument i frågan är för att skapa en helhetsbild kring problematiken och inte endast redogöra för den ena sidan av myntet. Frågeställningen som jag ämnar besvara i denna undersökning är således:

- *Kan man rättfärdiga biståndsarbetarnas givande av mutor?*

Min frågeställning fokuserar på att undersöka hur man kan argumentera, resonera och ta ställning i en värdefråga, det vill säga, det är en normativ frågeställning (Teorell & Svensson 2007 s.29). Den observante läsaren har noterat att frågan är formulerad som en ja och nej-fråga. Inom den samhällsvetenskapliga forskningen finns de som hävdar att man ska försöka att undvika att formulera forskningsproblem på detta sätt. En annan variant att formulera frågeställningen på hade varit: Hur kan man rättfärdiga att biståndsarbetare använder sig av mutor i fältarbetet i u-länder? Problemet med denna formulering är att det kan tolkas som att man redan på förhand har tagit ställning eftersom orden hur och rättfärdigar kan indikera ett visst ställningstagande (skulle en del kunna påstå). Eftersom detta inte är syftet med min undersökning så väljer jag att formulera frågan som en så kallad ja och nej-fråga. Det väsentliga i det här fallet är emellertid inte att ta reda på om svaret är ja eller nej på frågeställningen, utan snarare att belysa de skäl och argument som ligger till grund både för och emot biståndsarbetarnas mutor. Därför väljer jag att formulera min frågeställning på detta vis.

1.2 Disposition

Uppsatsen har delats in i sex olika delar. Det inledande kapitlet syftar till att redogöra för vad som ska undersökas i denna uppsats och även diskutera vissa av de metodologiska val som har gjorts. I nästa del, bakgrundsdelen, kommer inledningsvis en diskussion kring begreppen korruption och mutor. Därefter följer en redogörelse av det svenska biståndets framväxt och Sidas riktlinjer gällande korruption inom biståndsverksamheten. I efterföljande kapitel exemplifieras några utav de situationer där biståndsarbetare har valt att betala mutor. Därefter kommer metodkapitlet där jag kommer att redovisa mitt tillvägagångssätt för undersökningen. I det femte kapitlet ämnar jag sedan att redogöra hur man kan argumentera kring problematiken, för att sedan sammanfatta mina slutsatser i det sjätte kapitlet.

1.3 Avgränsning

Det finns en rad exempel på situationer där biståndsarbetare har känt sig tvungna att betala mutor. I undersökningen har jag emellertid tvingats att avgränsa mig på grund av brist på utrymme och tid och kommer därför att lyfta fram ett fåtal av dessa i kapitel tre. Biståndsarbetarna som presenteras i Thelanders undersökning är huvudsakligen svenskar men även två danskar finns med (Thelander 2006 s.62). Fortsättningsvis kommer emellertid inte nationaliteten att nämnas eftersom detta problem säkerligen även berör biståndsarbetare från andra länder än de som finns representerade i undersökningen.

1.4 Material och källkritik

Materialet till denna uppsats kommer att utgöras av litterära verk, artiklar och internetsidor. Till denna undersökning där jag har försökt att finna för- och motargument till biståndsarbetarnas användande av mutor, finns en viss risk för att delar av materialet kan vara något tendensiöst, det vill säga, framställer ett visst ställningstagande som gott och beskriver eventuellt motparten i mer negativa termer (Thurén 2005 s.66). Man ska dock inte överdriva detta krav eftersom de flesta källor tenderar att vara tendensiösa. Skulle man utesluta alla källor på grund av detta krav så hade man inte haft mycket material att utgå ifrån i slutändan (Teorell & Svensson 2007 s.106). Som jag tidigare nämnde så har den mesta forskningen på området korruption fokuserat på dess negativa konsekvenser. Det finns dock även de som har valt att undersöka och lyfta fram positiva aspekter med korruption. Detta innebär att det finns intressen från två motstridiga håll. Jag är därför väl medveten om att det finns en risk för att vissa källor kanske till och med uppger förvrängd och falsk information och därmed bryter emot det så kallade äkthetskriteriet (Thurén 2005 s.19). Jag har emellertid försökt att vara observant och reagerat på uppgifter som har varit häpnadsväckande och undersökt ifall dessa har verkat vara rimliga. När jag har råkat upptäcka saker som har varit förvånande har jag exempelvis försökt att studera om dessa uppgifter har fått stöd från annat håll och i sådana fall undersökt om dessa har haft någon gemensam ursprungskälla. Detta för att kunna leva upp till kravet om oberoende källhänvisning (Teorell & Svensson 2007 s.106). Min förhoppning är därför att jag har anförtrott mig till pålitliga källor i genomförandet av min undersökning. Eftersom syftet har varit att skapa en helhetsbild med ställningstaganden både för och emot biståndsarbetarnas mutor så är min förhoppning att slutprodukten inte har blivit alltför tendensiös.

Det finns en väldigt begränsad, för att inte säga nästintill obefintlig, forskning kring hur biståndsarbetare använder mutor. Dock, finns det forskning som diskuterar korruption inom biståndssektorn, men dessa har inte fokuserat på biståndsarbetare. Jag hade i varje fall svårigheter att finna något annat material på området förutom Thelanders forskning. En utav förklaringarna kan ligga i att ämnet är så pass känsligt att biståndsarbetare oftast inte vill delge information om sina erfarenheter kring mutor. Detta har medfört att det empiriska materialet, det vill säga, illustrationer av vilka situationer biståndsarbetare kan ställas inför, har hämtats ur just Joakim Thelanders forskning. Jag är väl medveten om att det kan uppfattas som något enformigt och att det eventuellt kan finnas andra välillustrerade exempel som jag kan ha gått miste om. Det viktigaste är emellertid att exemplifieringen lyfts fram och jag ser inga större problem med att dessa enbart är hämtade ur en enskild forskningsprodukt. Som sagt så är forskningen kring denna problematik väldigt begränsad.

Ytterligare en källkritisk aspekt som kan lyftas upp i denna diskussion är det begränsade materialet metodböcker kring normativa studier. Denna typ av forskning har under historien kritiserats för att ge uttryck för personliga känslor och viljor, vilket inte lämpar sig med den gängse uppfattningen om att all forskning som bedrivs ska vara objektiv och grunda sig på iakttagelser av verkligheten. Det kan emellertid diskuteras om inte forskaren alltid mer eller mindre påverkar sin framställning genom att fatta vissa beslut under processens gång. Jag ska inte fördjupa mig mer i denna diskussion men man kan konstatera att det inom forskningen finns en skepticism gentemot normativ forskning som har bidragit till det begränsade metodmaterialet på området (Teorell & Svensson 2007 s.29f). Mina normativa metodologiska resonemang bygger därför på Björn Baderstens metodbok ("Normativ metod") som redogör för hur man går tillväga för att bedriva denna typ av forskning. Min metod för denna undersökning bygger även på idékritiska överväganden (kommer att klargöras mer i metodkapitlet) och dessa har hämtats från annat metodmaterial.

2 Bakgrund

Inledningsvis kommer en redogörelse över korruptionsbegreppet och de svårigheter som finns med detta begrepp. Därefter följer en diskussion kring hur man kan se på förhållandet mellan korruption och mutor. Syftet är att klargöra hur dessa är relaterade till varandra och därmed öka förståelsen för vad de innebär och hur de används. Eftersom denna uppsats fokuserar på att studera mutor bland biståndsarbetare så följer även presentation av den svenska biståndsverksamheten, dess framväxt och Sidas riktlinjer för hur man ska agera emot mutor inom verksamheten.

2.1 Korruption

Det finns en väldigt utbredd forskning inom ämnet korruption. Det råder dock många meningsskiljaktigheter kring hur man ska tolka och definiera korruptionsbegreppet. En rad forskare har försökt ge sin syn på vad som innefattas av begreppet men det råder ingen konsensus, det vill säga, det finns ingen tolkning som man gemensamt har lyckats enas om (Alemann 2004 s.25). Forskningen har dock allt mer övergått till att acceptera att det finns en rad olika definitioner och synsätt kring begreppet (Andersson et al. red., 2010, s.34) Detta innebär dock inte att det helt råder en avsaknad av en allmän grund kring begreppets innebörd. Utan att fastställa vissa ramar hade man inte kunnat diskutera ämnet korruption och vidareutveckla forskningen på detta område. Det finns med andra ord en viss allmän tolkning som de flesta forskare brukar ange i sin begreppsdefinition, nämligen att det rör sig om någon form av maktmissbruk av en individ som innehar ett offentligt ämbete. Man brukar tala om att denne person utnyttjar sin ämbetsposition för att på olika sätt försöka dra privat vinning på olagliga och otillåtna grunder. Det kan med andra ord röra sig om en rad olika tillvägagångssätt och inte nödvändigtvis enbart handla om mutor. Vanligtvis brukar man fokusera på tjänstemän, politiker, domare men begreppet innefattar även andra offentligt anställda personer (Jain 2001 s.73). En möjlig förklaring till att man främst fokuserat på den offentliga sfären kan vara den gängse uppfattningen att denna syftar till att tjäna samhällsmedborgarnas bästa (Andersson et al. red., 2010, s.31). Det finns således vissa riktlinjer för vad korruption egentligen innebär, men trots dessa existerar vitt skilda uppfattningar kring korruptionsbegreppets mer precisa innebörd. Denna problematik är inte heller enbart knuten till forskarvärlden utan stämmer väl överens med medborgarnas syn på korruptionsbegreppet. Det finns studier som visar på att

medborgare, oavsett samhällsgrupp och utbildning, har olika tolkningar och uppfattningar kring begreppet (Thelander 2005 s.9). Forskaren Vinod Pavarala genomförde en undersökning i mitten av 1990-talet och fann att synen på vad som uppfattades som korruption skiftade, trots att personerna i undersökningen representerades av personer med liknande utbildningsnivå och bodde i samma region (Pavarala 1993 s.409). Avsaknaden av en gemensam definition av korruptionsbegreppet har lett till svårigheter när det gäller att förstå och förklara begreppet.

2.1.1 Muta

Med tanke på att frågeställningen för denna uppsats fokuserar på mutor så anser jag att detta begrepp bör diskuteras. Begreppen korruption och muta används oftast i samma kontext och uppfattas ibland kanske som synonymer. Men frågan är hur begreppen förhåller sig till varandra? För att klargöra innebörden och tillämpningen så undersökte jag hur man använt sig av dessa i tidigare forskningsstudier. Jag upptäckte att långt ifrån alla studier på området klargör vad som egentligen menas med korruption och mutor. En av dem som emellertid har fokuserat på att studera korruptionsbegreppets tillämpning är forskaren Olivier de Sardan. Enligt denne så kan man betrakta korruption som ett väldigt brett begrepp, eller korruptionskomplex som han kallar det för, som bland annat inkluderar mutor. Med andra ord kan man betrakta mutor som en del av det vida korruptionsbegreppet. De Sardan menar emellertid att det finns andra handlingar som ryms inom korruptionskomplexet, exempelvis nepotism, maktmissbruk, förskingring, insiderhandel m.m. (De Sardan 1999 s.27). Hans begreppsanvändning stämmer väl överens med det som tidigare beskrevs i förgående avsnitt, nämligen att korruption inte nödvändigtvis behöver handla om enbart mutor.

Det finns ytterligare viktig juridisk aspekt som bör belysas, nämligen att klargöra rollfördelningen mellan aktörerna i ett mutscenari. Den som begär mutan, det vill säga tjänstemännen i det här fallet, gör sig skyldig till mutbrott, medan biståndsarbetarna som betalar mutor gör sig skyldiga till bestickning. Det centrala är dock att båda handlingar betraktas som olagliga, åtminstone enligt svensk lag (Ridderstrand-Linderöth 1986 s.4-6). Fortsättningsvis kommer jag emellertid inte att benämna handlingen som bestickning, utan fortsätta beteckna den som muta.

2.1.2 Begreppsavgränsning för uppsatsen

För att placera problematiken med biståndsarbetarna i den allmänna korruptionsforskningen behöver vi avgöra vilken typ av korruption den utgör. En förekommande indelning är den mellan grand corruption, legislative corruption och petty corruption. Den förstnämnda är en beteckning på den typ av korruption som sker när regeringsrepresentanter och andra politiker utnyttjar sin maktposition för att skapa privata, ekonomiska fördelar. Demokratiskt valda representanter ska ju främst främja befolkningens intressen eftersom det är befolkningen som har röstat fram dessa personer. När makthavarna istället ägnar sig åt att tillgodose egna intressen och dölja dessa med diverse förklaringar till befolkningen så gör de sig skyldiga till grand corruption. Den andra varianten handlar om korruption som äger rum i det juridiska systemet. Det kan exempelvis handla om att personer som jobbar inom detta område mutas för att påverka lagstiftningen, eller för att rösta på en politisk representant i kommande val. Den sistnämnda varianten, petty corruption eller bureaucratic corruption, är den som främst går att koppla till biståndsarbetarnas mutor. Här handlar det om att aktörer, exempelvis biståndsarbetare, tvingas betala mutor för att olika byråkrater ska genomföra vissa tjänster, eller påskynda vissa processer. Dessa processer och tjänster ska egentligen inte behöva utföras i utbyte emot betalning (Jain 2001 s.73-75). Det räcker dock inte med att fastställa att vår undersökning fokuserar på ett så kallat petty corruption-problem. Utifrån ett juridiskt perspektiv brukar man tala om att mutan ska betraktas som otillbörlig. Detta innebär att mutan som biståndsarbetarna betalar ut verkar som en förutsättning för att påverka tjänstemannens yrkesutövning (som vi tidigare har nämnt ska denna inte behövas) och därför ska handlingen betraktas som olaglig (Ridderstrand-Linderoth 1986 s.9).

Begreppet muta kommer således i undersökningen att syfta till den så kallade petty corruption, där tjänstemän och byråkrater, det vill säga, offentligt anställda personer, kräver mutor för att utföra vissa tjänster eller för att påskynda processer. Denna betalning ska betraktas som olaglig eftersom tjänstemannen inte har rätt att begära den i utbyte mot att tjänsten eller processen ska genomföras eller påskyndas. Tjänstemannen gör sig därmed skyldig till mutbrott medan biståndsarbetaren gör sig skyldig till bestickning. I de exempel som kommer att presenteras i kapitel tre så begär byråkraterna oftast pengar. Mutor behöver emellertid inte nödvändigtvis omfatta pengar utan kan även utgöras av andra medel och belöningar (Ridderstrand-Linderoth 1986 s.4).

2.2 Svenskt bistånd

Det svenska biståndsarbetet har sina rötter i det tidiga missionsarbetet på 1800-talet. De första biståndsarbetarna utgjordes av missionärer som sökte sig till Abessinien (dagens Etiopien) för att förkunna om den kristna tron (sida.se). Dessa personer bidrog emellertid även till förbättringar inom en rad olika områden som sjukvård och grundläggande utbildning. I början utav 1950-talet inrättades CK (Centralkommittén) på initiativ av det svenska utrikesdepartementet. Syftet med denna kommitté var att samordna de svenska biståndsinsatserna till länder i behov av stöd för utveckling. Vid det här laget så var det inte enbart missionärer som intresserade sig för biståndsarbetet utan en rad andra organisationer, bland annat Röda korset, Rädda barnen, LO, idrottsrörelsen och nykterhetsrörelsen. Den halvstatliga kommittén skulle förutom att samordna biståndsinsatserna även verka för att upplysa det svenska folket om de fattiga ländernas problem (Andersson 1988 s.12, 23f). CK bestod utav inte mindre än 44 olika organisationer då kommittén reformerades av den svenska regeringen år 1962 och ersattes av NIB, Nämnden för Internationellt Bistånd (sida.se). Under den kommande treårsperioden utökades det svenska biståndet, vilket ledde till att NIB:s resurser blev otillräckliga för att bedriva en effektiv biståndsverksamhet. Detta bidrog så småningom fram till att man åter tvingades reformera det svenska biståndsarbetet och 1965 bildades därför Sida, Swedish International Development Authority (Andersson 1988 s.38f). Sida styrs idag av det svenska utrikesdepartementet och är den statliga myndighet som har huvudansvaret för det svenska biståndsarbetet (sida.se2).

Lite förenklat kan man hävda att Sida bedriver två former utav bistånd, nämligen humanitärt bistånd och långsiktigt utvecklingssamarbete (sida.se3). Det humanitära biståndet skickas till områden där behovet av kapital och andra hjälpmedel är som mest akut exempelvis på grund av en naturkatastrof (regeringen.se). Långsiktigt utvecklingssamarbete innebär att två parter etablerar ett långsiktigt samarbete där den ena parten, givarlandet, ska bistå och assistera ett mottagarland. Utvecklingssamarbetet kan i sin tur delas in i ett multilateralt och ett bilateralt bistånd (sida.se3). Det förstnämnda innebär att en rad olika givarländer skickar pengar och/eller material till behövande länder, via ett internationellt organ, exempelvis FN. Bilateralt bistånd innebär däremot att två parter sluter en överenskommelse om bistånd från givarlandet till mottagarlandet utan någon mellanhand (Andersson 1988 s.19).

2.2.1 Sidas anvisningar för att motverka korruption

I detta avsnitt kommer en introduktion av Sidas riktlinjer för hur man ska motverka korruption i utvecklingsarbetet. Några utav biståndsarbetarna som inkluderades i Thelanders undersökning arbetade för icke-statliga organisationer (Thelanders 2006 s.62). Det framgår emellertid inte vilka organisationer dessa personer arbetar för och därför väljer jag att presentera Sidas anvisningar eftersom några utav biståndsarbetarna medgav att de arbetade statligt. Dessutom har jag svårt att tro att policyn kring hur man ska motarbeta korruption skiftar alltför mycket mellan olika bistånds- och hjälporganisationer.

Ett syfte med utvecklingssamarbetet är att mottagarlandet ska få möjlighet att på eget ansvar avgöra hur biståndsmedlen ska användas effektivt. Detta är en viktig princip i syfte att låta mottagarlandet få en möjlighet att stå på egna ben och styra över sina inrikespolitiska angelägenheter, trots att denna part kan ha vissa brister inom sin administration. Den möjligheten man har från svenskt håll är att påverka motparten genom förhandlingar och bestämmelser. Samtidigt så har Sida även ett ansvar för att kontrollera att arbetet fortlöper effektivt och inte strider emot de svenska biståndsmålen. Här måste man således från svenskt håll finna en viss balansgång som gör att man inte tar över hela samarbetet och försätter mottagarlandet i en passiv position. Detta gör att det finns en påtaglig risk för korruption inom samarbetet (Sidas anvisningar s.13f). Under årens lopp har man från Sidas håll, emellertid, lagt stor tonvikt vid att bekämpa korruption inom utvecklingssamarbetet. För att bedriva ett effektivt biståndsarbete så har Sida plockat fram regler för hur man ska motarbeta korruption (Sida 2009 s.6). Det finns tre huvudprinciper för hur anställda inom Sidas ska förhålla sig till korruption, nämligen att ”aldrig acceptera, alltid agera, alltid informera”. De anställda skall med andra ord ta avstånd ifrån att använda sig utav mutor. I regelverket står även angivet att alla anställda som jobbar för Sida ska få kunskap om hur man identifierar och agerar i situationer där det förekommer korruption. Vid korruption eller misstanke om korruption beordras de anställda att rapportera till närmaste chef eller verksamhetens antikorrupsionsrådgivare. Dessa fattar sedan beslut om att tillsätta en eventuell utredning eller vidta andra nödvändiga åtgärder (sida.se4). Om man från Sidas håll skulle upptäcka att ett projekt eller samarbete med ett annat land uppvisar alltför stora brister kan det på sikt leda till att samarbetet läggs ned. Detta sker emellertid efter att man vid ett tidigare skede vidtagit förhandlingar med motparten för att lösa de förekommande problemen (Sidas anvisningar s.32f).

3 Biståndsarbeters mutor

Trots Sidas riktlinjer för hur man ska motverka korruption i utvecklingssamarbetet så använder biståndsarbetare mutor i vissa arbetssituationer. I detta avsnitt kommer jag att beskriva några av dessa situationer. Tanken är att exemplifiera för att läsaren enklare ska kunna förstå svårigheterna som denna grupp ibland tvingas ta itu med. Exemplifieringen underlättar även för den senare argumentationen som kommer att utgå från lämplighetslogiken (se kapitel 5). Som jag tidigare har nämnt i arbetet så är dessa exempel hämtade ur Joakim Thelanders forskning, ”Mutor i det godas tjänst?”.

I det inledande exemplet berättar en av biståndsarbetarna om hur denne ibland tvingades att betala mutor i särskilt akuta situationer. I fallet som aktualiserades i forskningen så handlade det om att man vid ett tillfälle var tvungna att åka in till sjukhuset med ett barn som hade råkat illa ut eller blivit sjuk. För att barnet skulle garanteras att få god vård kunde sjukhuspersonalen kräva att man gav någon form av present till dem. Biståndsarbetaren vittnade om att hon vägrade att ge pengar men erbjöd andra förmåner till sjukhuspersonalen (Thelander 2006 s.109). Att läkare eller sjukvårdpersonal kräver presenter i utbyte för att rädda eller hjälpa ett barn låter skrämmande och väldigt grymt. Tyvärr vittnar dock denna situation om vilka krav som kan ställas av personer som är beredda att göra nästan vad som helst för att tillgodose personliga intressen. Fallet illustrerar även, som jag tidigare nämnde, om hur biståndsarbetare tvingas fatta snabba beslut i krävande situationer och samtidigt känner ett ansvar för att utföra sin plikt.

Ytterligare ett scenario där en biståndsarbetare hade känt sig tvungen att betala en muta var i samband med mottagandet av en hjälpsändning med läkemedel. För att få tillgång till denna kunde tulltjänstemannen kräva en summa pengar för att släppa in lasten med läkemedel (vr.se). En annan biståndsarbetare berättade om hur han vid mottagandet av en last med kläder tvingats att betala pengar för att denna skulle släppas in i landet. Detta berodde på att den ansvarige hälsovårdsinspektören som fanns på plats, hittade på egna regler om att vissa plagg (exempelvis mössor) inte kunde släppas in på grund av hälsoskäl (risk för löss). Biståndsarbetaren försökte då kompromissa och lovade att slänga mössorna i utbyte emot att få ta in de övriga klädesplaggen. Hälsovårdsinspektören vägrade och menade att hela lasten skulle skickas tillbaka till Sverige, vilket skulle innebära ytterligare kostnader för organisationen. Biståndsarbetaren som tydligt varit med om liknande situationer tidigare förstod att det enda sättet att undvika att lasten skulle skickas tillbaka till Sverige var genom att betala en muta (Thelander 2006 s.114f).

Det sista exemplet som jag ämnar redovisa handlar om en biståndsarbetare som får problem med sitt visum. Denne hade ansökt om visum i det aktuella landet men det dröjde väldigt lång tid och så småningom började hon misstänka att något inte stämde. Helt ovetandes om vad som hade hänt fick denne plötsligt, via en av organisationens lokala medarbetare, veta orsaken till den utdragna visumprocessen. Anledningen var att myndigheterna inväntade att biståndsarbetaren skulle betala in en summa pengar för att hon skulle få erhålla ett visum. Biståndsarbetaren vittnar även om att denna typ av sega processer och fördröjningar var något som hon inte kände till innan ankomsten till landet. Efter visumproblematiken lärde hon sig emellertid att det var vanligt att man fick betala pengar till tjänstemän för att undvika eventuella processfördröjningar (Thelander 2006 s.161).

Dessa är bara några av de problem som biståndsarbetare har ställts inför när de har gett sig iväg för att arbeta i olika länder. Exempelen som jag har lyft fram skiljer sig på så sätt att de två första exemplen kan uppfattas som mer akuta i jämförelse med det sistnämnda. Att behöva muta för att garantera att ett barn får tillgång till vård eller betala mutor för att få tillgång till en last med mediciner eller kläder kan betraktas som akut för att kunna bistå personer som är i behov av dessa saker. Åtminstone så kan mediciner betraktas som akut för att kunna hjälpa sjuka människor medan man kan diskutera huruvida en hjälpsändning med kläder kan betraktas som brådskande. Hade biståndsarbetarna som var inblandade i dessa två situationer struntat i att betala så fanns det en påtaglig risk för att man skulle gå miste om varorna. Däremot vet man inte vad som hade inträffat ifall biståndsarbetaren i det tredje exemplet hade struntat i att betala för att få sitt visum. Därför kan denna situation betraktas som mindre akut jämfört med de två andra exemplen. Man ska dock inte förringa att konsekvenserna även i detta fall hade kunna bli förödande i slutändan. Samtliga tre fall är därmed relevanta för undersökningen eftersom de belyser problematiken med mutor bland biståndsarbetare i tjänst.

3.1 Biståndsarbetares mutor i tjänst, ett smutsiga händer-problem

Det faktum att biståndsarbetare emellanåt hamnar i situationer då de tvingas betala mutor för att kunna utföra sina arbetsuppgifter kan betraktas som ett så kallat smutsiga händer-problem. Teorin om smutsiga händer syftar till att beskriva hur politiska makthavare kan hamna i svåra beslutssituationer och därför tvingas fatta beslut som strider emot de moraliska principerna som finns i samhället. Eftersom de politiska beslutsfattarnas främsta uppgift är att försvara nationens intressen så kan det ibland krävas att man överskrider dessa principer, regler och normer för att kunna uppnå detta (Bellamy 2007 s.509). Resonemanget bygger på att antagandet att det finns en moralisk skillnad i rollen som politisk beslutsfattare

och i rollen som privatperson, det vill säga, mellan det offentliga och privata (Calhoun 2004 s.363f). Teorin beskriver, med andra ord, att politiker ibland tvingas begå handlingar som normalt sett betraktas som ondskefulla eller moraliskt förkastliga för att i slutändan nå goda effekter. Ett av de vanligaste exemplen som brukar lyftas fram i sammanhanget är att politiker ibland tvingas ljuga för att skydda nationens intressen (Sjölin 2005 s.80).

Jag är medveten om att undersökningen inte studerar politiker i beslutsställning, men liksom teorin om smutsiga händer så handlar det om personer som begår onda handlingar för att nå goda effekter. Biståndsarbetarna angav att de betraktade mutor som en fördömlig och olaglig handling men hävdade att det ibland inte fanns någon annan utväg (Thelander 2006 s.99). Eftersom de trots denna inställning väljer att betala mutor i vissa situationer så kan det tolkas som att de, liksom teorin om smutsiga händer hävdar, delar upp moralen mellan det privata och offentliga. Med andra ord betraktar de handlingen som förkastlig utifrån det privata planet, men i samband med sin tjänsteutövning tvingas de använda den. Därför kan problematiken med mutor bland biståndsarbetare betraktas som en form av smutsiga händer-problem.

4 Normativ metod

4.1 Teoretiskt ramverk

Nästa steg i processen är att knyta an vår problematik till någon form av teoribildning. Ett tillvägagångssätt inom normativ forskning är att koppla problematiken till de tre huvudfrågorna: Vad? Hur? Vem? Syftet är att svaren på dessa tre frågor ska framgå och besvaras i själva uppsatsen. Den förstnämnda syftar till att förklara vad man har för värden som utgångspunkt när man resonerar. Hur-frågan ska klargöras genom att man framför olika tillvägagångssätt för att resonera kring problematiken. Exempelvis kan man hänvisa till olika normativa logiker som vägleder vårt handlande i etiska konflikter. De två nästkommande avsnitten kommer att presentera hur man ska gå tillväga för att besvara vad och hur-frågorna. Hur man ställer sig i dessa två frågor blir avgörande för de slutsatser man når fram till i slutändan. Syftet med den tredje frågan, den så kallade vem-frågan, är att illustrera vem det är som utgör det moraliska subjektet i sammanhanget, det vill säga, vem man argumenterar kring. I den här undersökningen utgör biståndsarbetarna det moraliska subjektet, eftersom det är deras handlingar som står i fokus (Badersten 2006 s. 32-34).

4.1.1 Värdekonflikt

Första steget när man ska utföra en normativ undersökning är att klargöra vilka värden som har hamnat i konflikt i den problematik som ska undersökas, med andra ord besvara den så kallade vad-frågan. Ett värde beskriver om något är gott, bra, ont, bättre eller sämre i förhållande till något annat (Badersten 2006 s. 21,29). I denna undersökning skulle den som rättfärdigar mutan kunna hävda att denna handling är nödvändig för att biståndsarbetare ska kunna genomföra sina arbetsuppgifter. Kritikern i sin tur skulle kunna påstå att denna handling är moraliskt förkastlig eftersom den är olaglig (under förutsättning att vi antar att mutor är olagligt i det aktuella u-landet). De två värdena som hamnar i konflikt är med andra ord värdet att genomföra sina arbetsuppgifter, kontra värdet att man ska följa lagen. På så sätt har vi illustrerat vad som kommer att utgöra den centrala värdekonflikten i denna undersökning. Trots att jag väljer att fokusera på denna konflikt så förekommer även andra värdekonflikter som bör lyftas fram i sammanhanget. Exempelvis hade man kunnat rättfärdiga mutorna eftersom det är

människoliv som står på spel, medan mot-sidan hade kunnat argumentera för att biståndsarbetarna måste värna om biståndsverksamhetens rykte.

4.1.2 Lämplighetslogik

Ett tillvägagångssätt för att besvara hur-frågan är genom att ta hjälp utav en normativ logik. Två av de mest välkända logikerna som brukar användas är konsekventialismen och pliktetiken. Den förstnämnda betonar vikten av att man ska agera så att konsekvenserna av ens handlingar blir så gynnsamma som möjligt. Pliktetiken däremot hävdar att det finns givna normer, värden, mål och regler som man alltid ska rätta sig efter oavsett vad konsekvenserna blir (Amstutz 2005 s.28). I denna undersökning kommer jag emellertid att använda mig utav lämplighetslogiken i argumentationsdelen. Till skillnad från de två ovannämnda logikerna så anger inte lämplighetslogiken på förhand några riktlinjer för hur man ska agera i olika situationer. Den är med andra ord inte universell utan snarare kontextuell till sin karaktär (Badersten 2006 s.119). Lämplighetslogiken betraktar varje enskild situation som unik och därför är det omständigheterna i varje situation som avgör vilket handlingsätt som ska tillämpas. Utifrån tidigare erfarenheter och preferenser så får man därefter väga en rad olika mål, värden, medel och konsekvenser emot varandra för att avgöra hur man bör handla. Det handlingsätt man väljer i slutändan kan däremot överensstämma med vad pliktetikern eller konsekvensetikern hade rekommenderat (Lindstedt Cronqberg & Stenqvist red. 2008, s.174).

Jag är medveten om kritiken som kan riktas emot lämplighetslogikens kontextuella karaktär men finner den ändå rimlig att tillämpa för undersökningen. Detta eftersom vi har möjlighet att resonera utifrån de omständigheter som lyftes fram i exemplifieringsavsnittet om biståndsarbetares mutor. Dessutom slipper man försöka förutspå konsekvenserna av ett visst handlande eller binda sig till att hänvisa till normer och värden. Istället kan man bilda resonemang som kan liknas vid de båda tankesätten (pliktetik och konsekvensetik) utan att behöva följa deras riktlinjer, inom ramen för lämplighetslogiken. Genom att resonera utifrån omständigheterna får man alltså ett större utrymme att argumentera.

4.1.3 Analysmetod

Ytterligare ett beslut som man måste fatta är vilket tillvägagångssätt som ska tillämpas för vår analys. Normativa analysmetoder kan delas in i tre olika tillvägagångssätt nämligen, normativ begreppsanalys, normativ givet att-analys och normativ analys i egentlig mening. I det första tillvägagångssättet förs en analys kring vad innebörden bör vara för ett specifikt begrepp. I normativ givet att-analysen resonerar författaren utifrån formuleringen givet att man har en viss omständighet, värde eller etiskt perspektiv, hur bör man då resonera eller fatta

beslut. Dessa två analysätt används inte nödvändigtvis för att ta ställning i en värdefråga utan syftar främst till att lyfta fram olika ställningstaganden. Detta särskiljer dessa två analysvägarna ifrån det tredje som just syftar till att ta ställning och rättfärdiga ett visst resonemang (Badersten 2006 s.42-47). Eftersom syftet i uppsatsen inte är att ta ett visst ställningstagande så kan man konstatera att den sistnämnda analysmetoden inte kommer att användas i undersökningen. Syftet med uppsatsen är inte heller att föra en diskussion kring hur innebörden av begreppet korruption (eller muta) bör vara och därmed kan man även exkludera den så kallade normativa begreppsanalys-metoden. Den metod som emellertid lämpar sig bäst för undersökningen är den så kallade givet att-metoden. Detta eftersom man givet våra två värden bör resonera på olika sätt och nå fram till skilda ställningstaganden som kan ställas emot varandra.

4.1.4 Argumentationskriterier

Argumentationen kommer att utgöra en viktig del i själva uppsatsen och kan betraktas som en form av diskussion mellan den sida som kan tänka sig att rättfärdiga biståndsarbetsarens användande av mutor, kontra de som förkastar handlingen. För att finna kriterier för argumentation får man vända sig till idékritikens riktlinjer. Ett av idékritikens syften är att värdera argumenten i en pågående debatt mellan olika parter. Den bidrar till att hjälpa läsaren att urskilja de goda argumenten för att på så sätt kunna exkludera de övriga. Lämpliga argument ska uppfylla tre kriterier nämligen giltighet, rimlighet och hållbarhet (Beckman 2007 s.55). Giltighetskriteriet handlar om att de argument som lyfts fram ska vara relevanta, tydliga och logiska för diskussionen (Teorell & Svensson 2007 s.29). Två vanligt förekommande fel i sammanhanget är att argumenten som lyfts fram antingen är motsägelsefulla eller att slutsatserna är oklara, det vill säga, att det är oklart huruvida premisserna (omständigheterna i våra exempel) och slutsatserna hänger samman. Rimlighetskriteriet bygger i sin tur på att man ska kunna uttolka de värden och principer som ligger till grund för argumenten som framförs. Det sista kriteriet, hållbarhetskriteriet, syftar till att ställa krav på att det finns hållbara belegg för de argument som framförs och att argumenten ska kunna prövas (Beckman 2007 s.59,65,69). De idékritiska riktlinjerna för hur man ställer upp en välstrukturerad argumentation kommer alltså att användas i undersökningen.

De ovannämnda kriterierna används främst för ett argumentationsanalytiskt tillvägagångssätt. Detta analysverktyg används för att systematiskt påvisa argumenten i en samhällsvetenskaplig debatt. Detta görs genom att man stegvis redovisar alla moment i argumentationskedjan för att därefter testa och se om argumenten är giltiga utifrån de nämnda kriterierna (Beckman 2007 s.38). Detta tillvägagångssätt hade mycket väl kunnat ha tillämpats för undersökningen men det finns emellertid två hinder för att kunna genomföra detta. För det första kan man ifrågasätta ifall det verkligen finns en debatt kring biståndsarbetsarens mutor i u-länder. Även om man skulle konstatera att det finns en sådan så ämnar min

undersökning inte att studera den debatten. Syftet med undersökningen är istället att enbart redovisa de argument som är giltiga för sammanhanget. Med andra ord så kommer jag inte att utgå ifrån någon särskild debatt, eller redovisa olika aktörers syn på mutproblematiken, utan snarare bygga upp helt egna argumentationslinjer. Därför kommer jag inte att genomföra en argumentationsanalys men min förhoppning är att kriterierna ska fungera som en måttstock och hjälpa mig att välja ut lämpliga argument.

5 Argumentation utifrån lämplighetslogiken

I detta kapitel ska jag nu försöka att redogöra för hur man kan argumentera både för och emot i biståndsproblematiken som har presenterats. Under argumentationens gång kommer jag, då det ges möjlighet, att knyta an till de tidigare nämnda exemplen som lyftes fram i kapitel tre.

5.1 Argument för rättfärdigande av biståndsarbeters mutor

För att åter knyta an till metodkapitlet ska vi först börja med att påminna om att jag nu ämnar argumentera utifrån värdet att biståndsarbetare ska genomföra sina arbetsuppgifter. I termer av en så kallad givet att-metod skulle man kunna uttrycka det hela på följande sätt: Givet att man argumenterar för att rättfärdiga biståndsarbeters givande av mutor, hur kan man då resonera utifrån lämplighetslogiken?

5.1.1 Ingen konsensus kring mutans innebörd

För att kunna redogöra för det första argumentet så måste vi återgå till den tidigare nämnda diskussionen kring svårigheterna med att definiera korruptionsbegreppet. Trots att det finns vissa ramar för hur man ska känneteckna begreppet så finns det ingen given definition vare sig inom forskarvärlden eller i det övriga samhället. Denna problematik skulle även kunna lyftas fram när det gäller synen på mutor. I vissa delar av världen är det av traditionella skäl vanligt förekommande att exempelvis politiker och tjänstemän erbjuder och ger varandra gåvor. Det finns de som skulle hävda att detta beteende är en muta medan andra skulle kalla det för kulturell utövning. Den kulturella aspekten kan därför ses som en möjlig förklaring till att det inte finns någon universell, given gräns för vad som utgör en gåva eller muta (Larmour 2008 s.229-231).

För att återgå till biståndsarbetarnas givande av mutor så skulle man således, utifrån lämplighetslogiken, påstå att man kan rättfärdiga denna handling eftersom ordet muta saknar universell innebörd. Lämplighetslogiken kan även hävda att omständigheterna i andra kulturer inte kan likställas med de omständigheter som finns i den västerländska delen av världen. Som biståndsarbetare tvingas man

arbeta i miljöer med utbredd fattigdom och misär. Med dessa skillnader som bakgrund kan man istället förstå att biståndsarbetarnas handlingar är vanliga tillvägagångssätt i dessa miljöer. Faktum är att man i vissa länder inte betraktar mutan som något förkastligt, utan snarare som en tjänsteförmån (sydsvenskan.se). Det som i vår västerländska vardag betraktas som mutor kanske har befläckats med olika negativa tolkningar, medan man i andra delar av världen inte uppfattar handlingen på samma sätt. Innebörden av ordet kan således betraktas som värderelativistiskt, det vill säga, att den uttolkningen man gör av begreppets innebörd har begränsad giltighet. Mutans innebörd är något som till viss del varierar beroende på vem som är uttolkaren i sammanhanget. (Badersten 2006 s.65). För att knyta an till värdet (biståndsarbetare ska kunna genomföra sina arbetsuppgifter) så kan man rättfärdiga mutan, eftersom begreppet har en annorlunda innebörd i andra delar av världen. Handlingen behöver därför inte betraktas som förkastlig i andra kulturer.

5.1.2 Effektivitetsmedel

Det byråkratiska systemet i många utav dagens u-länder brukar beskrivas som trögt och omständigt. Därför är ett vanligt förekommande argument för mutor att dessa bidrar till att skynda på långsamma processer och verkar därför som smörjmedel för att effektivisera byråkratin (Thelander 2005 s.28). Exemplet med biståndsarbetaren som tvingades betala för att få sitt visum är ju ett typexempel detta. Situationen aktualiserar även problemet med smutsiga händer, det vill säga, mutan används (ond gärning) för att få visum och därmed kunna hjälpa till i biståndsarbetet (god effekt). Biståndsarbetaren vittnade själv om att mutan var ett vanligt tillvägagångssätt för att saker och ting skulle ske inom det byråkratiska systemet. Om vi skulle utgå ifrån vårt lämplighetslogiska tankesätt så skulle man kunna argumentera för att de rådande omständigheterna i u-länder gör att man tvingas använda sig av detta effektivitetsmedel. Detta bygger delvis på argumentet i det förgående avsnittet, det vill säga, mutan inte behöver betraktas som förkastlig, utan snarare som ett smörjmedel. För att kunna agera på den tuffa marknaden som råder i många fattiga länder måste man således kunna acceptera att ibland använda sig utav dessa medel för effektivitetens skull. Att helt och hållet tro att man hur enkelt som helst kan avstå från att betala mutor är svårare än vad man föreställer. Även de två övriga fallen, med biståndsarbetare som betalar mutor till sjukvårdpersonalen och till hälsovårdsinspektören, exemplifierar hur mutor kan användas som effektivitetsmedel, trots att dessa fall inte handlar om en ineffektiv byråkrati. En annan viktig aspekt att lyfta fram är att det är svårt att förutspå vad som hade kunnat ske om biståndsarbetaren inte hade betalat in sin muta. Myndigheterna hade exempelvis kunnat hitta på falska anklagelser om att biståndsarbetaren inte hade ansökt om visum och därför skickat hem denne. En möjlighet för biståndsarbetaren hade varit att rapportera till den egna organisationen, likt de anvisningar som Sida ger, men även här hade myndigheterna kunnat neka till att man hade fått in några ansökningspapper. Vid

en eventuell utredning från den egna biståndsorganisationen hade visumprocessen kunnat fördröjas ytterligare. På sikt hade detta kunnat leda till att biståndsprojektet hade lagts ner (om man ska följa Sidas anvisningar), om det hade visat sig att biståndsarbetare i stor utsträckning tvingas betala mutor. Biståndsarbetare känner kanske därför ett ansvar att bidra i fattigdomsbekämpningen och inser att omständigheterna i vissa u-länder medför att man ibland tvingas använda sig av smörjmedel för att slippa långa processer eller riskera att projektet läggs ned. Eftersom biståndsarbetare ställs inför svåra omständigheter (långsamma och fördröjda processer) så kan man rättfärdiga användandet av effektivitetsmedel (muta) för att de ska kunna genomföra sina arbetsuppgifter.

5.1.3 Hjälpa människor i nöd

Ur ett lämplighetslogiskt tankesätt bör man även lyfta fram det faktum att biståndsarbetare arbetar i syfte att bekämpa fattigdom i u-länder. Denna omständighet gör att de har ett stort ansvar att försöka förbättra andra människors liv. Man kan exempelvis utgå från situationen med biståndsarbetaren som tvingades muta sjukhuspersonalen för att garantera att barnet skulle få bästa möjliga vård. Omständigheterna i denna situation är så pass krävande och brådskande att man bör förstå att biståndsarbetaren i denna situation väljer att muta. När det kommer till situationer då det handlar om människors liv, hälsa och välbefinnande så bör man kunna bortse från de flesta moraliska förpliktelser, skulle lämplighetslogikern kunna hävda för att rättfärdiga mutan. Även exemplet med biståndsarbetaren som tvingades betala för att få tillgång till en hjälpsändning med läkemedel skulle kunna rättfärdigas utifrån detta argument, eftersom även denna situation handlar om människors hälsa och liv. Dock är det oklart hur pass brådskande detta är i jämförelse med det förstnämnda fallet med barnet. Man skulle emellertid kunna påstå att detta fall kan rättfärdigas eftersom det berör fler människors liv. Utan tillgång till läkemedel kommer lidandet att förvärras för människorna, oavsett hur pass akut situationen är vid tillfället då biståndsarbetaren tvingas ta ställning till mutan. Exemplet då biståndsarbetaren tvingas betala mutan för att få en last med kläder kan bedömas som en mindre brådskande omständighet, eftersom behovet av medicin och läkarvård kan betraktas som mer brådskande och angeläget för att hjälpa människor i nöd. Det innebär dock inte att mutan inte kan rättfärdigas i det fallet eftersom det fortfarande handlar om att hjälpa människor med svårigheter. Faktum är att man även utifrån exemplet med den långsamma visumprocessen hade kunnat rättfärdiga mutan, trots att den gavs i ett läge som inte verkade vara akut för stunden. Detta kan rättfärdigas eftersom biståndsarbetaren behövde utföra denna handling för att garantera att denne skulle vara kvar i landet och kunna hjälpa människor. Som jag har nämnt tidigare så vet man emellertid inte vad som hade inträffat om mutan hade dröjt ytterligare en period. Utifrån dessa exempel kan man således utifrån lämplighetslogiken argumentera för att biståndsarbetarnas mutor kan rättfärdigas när de används i syfte att hjälpa människor i nöd. För att

återknyta till värdet jag argumenterar för, nämligen att biståndsarbetare ska genomföra sina arbetsuppgifter, så kan mutorna rättfärdigas utifrån lämplighetslogiken, eftersom biståndsarbetare ofta ställs inför situationer där människoliv står på spel.

5.2 Argument emot att biståndsarbetare använder mutor

Jag ämnar nu redogöra för hur man kan argumentera emot att biståndsarbetarna betalar mutor. Som utgångspunkt för detta ställningstagande ligger värdet som presenterades i metodkapitel, nämligen att man ska följa lagen. Givet att man argumenterar emot biståndsarbetares givande av mutor, hur kan man då resonera utifrån lämplighetslogiken?

5.2.1 Ansvar i kampen emot u-landsproblemen

Professorerna George March och Johan Olsen utgår från en organisationsinriktad lämplighetslogik där utgångspunkten ligger i att individen bör följa de regler som ligger inom ramen för en viss identitet eller roll. March och Olsen hävdar att det mänskliga beteendet formas utefter den institution eller organisation man är verksam för. Givet att individen följer de riktlinjer som finns för en viss identitet så vet man hur man bör handla när man ställs inför olika situationer. Trots att man ibland hamnar i lägen då det hade varit fördelaktigt att handla utanför ramarna så bör man således istället följa de handlingssätt som påvisas av identitetstillhörigheten (March & Olsen 1998 s.11). Biståndsarbetarna bör, utifrån dessa omständigheter, följa de ramar som anges inom den organisationen (identitet) man tillhör. De har således ett ansvar för att representera denna på ett lämpligt sätt, vilket man bortser ifrån när man istället väljer att betala mutor. Sida anger till och med väldigt tydliga riktlinjer för hur de anställda inom verksamheten bör förhålla sig till mutor. Utifrån ett lämplighetslogiskt perspektiv kan man därför hävda att biståndsarbetarna bör rapportera om de korrupta förhållanden man ställs inför, för att på så sätt skydda den egna organisationens identitet. Genom att bortse ifrån de regler som finns inom organisationen så tar man inte heller ansvar för kampen emot de problem som finns i många utav dagens u-länder, där korruption är ett av de största problemen. Det är detta som utgör argumentet emot att biståndsarbetare ska använda mutor i fältarbetet. Biståndsorganisationerna och dess anställda kan betraktas som förebilder i denna kamp, vilket ytterligare stärker kravet på att de bör ta avstånd ifrån att använda mutor. Genom att bryta emot biståndsorganisationens regler så motarbetar man inte enbart kampen emot korruption, utan gör sig även skyldig till lagbrott.

5.2.2 Minskad trovärdighet

I förgående avsnitt framfördes att biståndsarbetare bör avstå från att använda mutor eftersom detta leder till att man inte efterföljer de riktlinjer som finns inom organisationen, och därmed motarbetar korruptionsbekämpningen. Detta hänger samman med argumentet som ska lyftas fram i detta avsnitt, nämligen risken för att mutor leder till minskad trovärdighet. Lämplighetslogiken skulle i det här sammanhanget betona att de missförhållandena i u-länderna har bidragit till en utbredd korruption på många samhällsområden. Korruptionsproblemet i u-länder kan många gånger liknas vid den så kallade ”sociala fällan” som Bo Rothstein beskriver i ”Sociala fällor och tillitens problem”. Denna term beskriver ett samhällstillstånd där aktörerna har tappat tillit och förtroende för varandra och systemet. Om dessa aktörer istället hade beslutat sig för att samarbeta sinsemellan hade man gynnats mer än under det rådande tillståndet. Eftersom systemet har etablerats och verkat under en längre period så är det därför svårt att bryta ner det. Det krävs helt enkelt att samhällsaktörerna, gemensamt, beslutar sig för att samtidigt börja samarbeta (Rothstein 2003 s.29f). Om ryktet skulle börja sprida sig om att biståndsarbetare, som ska understödja i processen att motverka korruption, istället väljer att bidra till detta etablerade system, så riskerar även biståndsorganisationerna att tappa sin trovärdighet och slutligen utgöra en aktör inom den ”sociala fällan”. På sikt kan det leda till svårigheter för att kunna bedriva en effektiv biståndsverksamhet. Vidare skulle man utifrån lämplighetslogiken kunna hävda att biståndsarbetarna i våra exempel borde ha vägrat att betala mutan, trots att omständigheterna i samtliga fall kan beskrivas som relativt akuta. Genom att visa sitt tydliga avståndstagande hade man kunnat övertyga både de korrupta tjänstemännen, de lokala medarbetarna och även andra personer att man verkligen inte gör några undantag i arbetet emot korruption och att man därmed bedriver en pålitlig verksamhet. Utifrån värdet som jag argumenterar för (att följa lagen) skulle man därför, utifrån lämplighetslogiken, kunna hävda att detta är viktigt för att biståndsarbetet ska framstå som trovärdigt.

5.2.3 Risk för generaliserat handlingsmönster

Det tredje och sista argumentet som skulle kunna redovisas ur ett lämplighetslogiskt perspektiv grundar sig i biståndsarbetarnas syn på mutan. Som vi nämnde i avsnittet där vi diskuterade problemet med smutsiga händer så betraktade de flesta biståndsarbetarna att handlingen var fel, trots att de valde att betala. Hur pass vanligt förekommande det är att biståndsarbetare betalar mutor känner jag inte till. Det finns säkerligen biståndsarbetare som aldrig har betalt en muta eller de som enbart betalt vid ett enstaka tillfälle och därefter vägrat när de uppmanats vid andra tillfällen. Den intressanta frågan är emellertid hur vanligt förekommande det är att biståndsarbetare väljer att betala mutan vid flera olika tillfällen? Detta kan tyckas vara en irrelevant fråga för det ändamål som vi undersöker, men skälet handlar om att reda ut huruvida mutan har blivit ett vanligt redskap för att klara upp svåra situationer. Utifrån lämplighetslogiken skulle man

kunna hävda att återupprepningar av att denna handling tenderar att skapa ett generaliserat handlingsmönster. Även om man enbart har mutat vid ett enstaka tillfälle så har man gjort sig skyldig till en förkastlig handling, men än värre är det ifall man fortsätter att upprepa beteendet. Ett talande exempel i detta sammanhang är biståndsarbetaren som betalar en muta för att lasten med kläder ska släppas in i landet. Biståndsarbetaren vittnar om hur denne vid tidigare tillfällen hamnat i liknande situationer och lärt sig att mutan var det enda verksamma medlet för att reda ut situationen. Informationen tyder således på att mutan har blivit en form av redskap (effektivitetsmedel) för biståndsarbetaren. Från det att denne betalade muta för första gången har handlingen sedan övergått till att bli ett generellt handlingsmönster. Det går kanske till och med så pass långt att biståndsarbetaren efterhand, om denna arbetar ute på fält under en längre period, glömmer bort att handlingen i själva verket är olämplig. Biståndsarbetarens syn på mutor övergår från att inledningsvis betrakta handlingen som felaktig men effektiv, till att enbart betrakta den som effektiv utan att överväga dess moraliska aspekt i samma utsträckning. Efterhand som biståndsarbetare förstår att de arbetar i miljöer som är väldigt korrumperade så accepterar de med andra ord läget och deltar i systemets normer. Effekterna av detta diskuterades i det förgående argumentet (se ”sociala fällor”). Eventuellt, lär sig framtida biståndsarbetare att mutor kan vara acceptabelt eftersom de mer erfarna biståndsarbetarna utför denna handling. Lämplighetslogiken menar att utifrån dessa omständigheter så bör biståndsarbetare således avstå från att betala muta. För att kunna bearbeta detta komplicerade system krävs det att biståndsarbetarna istället väljer att rapportera till den egna organisationen för att man därefter ska besluta om hur man ska motverka problemet.

För att värna om värdet att man ska följa lagen så bör biståndsarbetare avstå från att betala mutor eftersom muta (lagbrottet) riskerar att användas som ett återkommande smörjningsmedel.

5.3 Reflektioner över undersökningens värden, argumentation och lämplighetslogiken

De utvalda värdena som har ställts emot varandra i denna uppsats har syftat till att exemplifiera hur biståndsarbetare ställs inför valsituationer, där svaret för hur man bör handla kan rättfärdigas eller förkastas utifrån olika argument. Men vad är det som gör dessa värden så viktiga att uppfylla? Att följa lagen är ett värde eller princip som kan och bör betraktas som en grundläggande förutsättning för ett fungerande samhälle. Utan lagar och regler hade samhällsmedborgare kunnat handla fritt efter eget tycke utan att ta hänsyn till andra individer. Dessa kan i sin tur skifta och variera beroende på vart i världen man befinner sig, men värdet i sig kan betraktas som fundamentalt viktigt oavsett tid och rum. Det andra värdet som har diskuterats i denna uppsats, att genomföra sina arbetsuppgifter, kan även det

betraktas som elementärt. Detta eftersom arbetsgivaren, i förtroende, oftast erbjuder den anställda en tjänst som innefattar en lön och förväntar sig i utbyte att denne uppfyller sin arbetsplikt. Lönen är oftast en viktig grundpelare för att arbetstagaren ska kunna klara sin tillvaro, vilket gör det än viktigare att denne genomför sina arbetsuppgifter. Givetvis kan man komma med invändningar om huruvida lönen alltid är en förutsättning för överlevnad (bidragssystem i vissa länder eller att man kan få hjälp av någon närstående person). Generellt sätt så vågar jag emellertid påstå att många människor är beroende av att ha ett jobb och en inkomst, vilket belyser vikten av att man genomför sina arbetsuppgifter.

Som jag diskuterade i avsnitt 4.1.4 så har min förhoppning varit att bygga upp egna argument som ska leva upp till de nämnda kriterierna giltighet, rimlighet och hållbarhet. Genom att särskilja de båda värdena under olika rubriker i analysen och därefter behandla argumenten som funnits för respektive värde, så har min förhoppning varit att undvika förvirring. Under analysen har jag även försökt att förklara hur de olika argumenten, var för sig, hänger samman med det ursprungliga värdet. Båda dessa åtgärder har tillämpats för att uppfylla rimlighetskravet. För att ytterligare klargöra mina resonemang, och uppfylla giltighetskriteriet, har jag valt att använda mig utav olika situationer då biståndsarbetare använt sig utav mutor. Därefter har jag, utifrån lämplighetslogiken, diskuterat hur man kan nå fram till olika slutsatser utifrån dessa. Min förhoppning är att läsaren på så sätt har fått en tydlig bild av hur jag har resonerat och att argumenten inte är motsägelsefulla. Hållbarhetskriteriet har varit svårast att uppfylla eftersom det gäller att finna goda belägg för de argument som finns. Även här har jag emellertid haft stor hjälp av de exempel som hämtats ur Thelanders forskning. Dessutom har jag använt mig av annan forskning, exempelvis Bo Rothstein, March och Olsen, för att stärka min diskussion ytterligare.

Som analysverktyg valde jag att utgå ifrån lämplighetslogiken. En invändning emot denna är, som jag tidigare har nämnt, dess oklarhet kring hur man bör handla i ett visst läge. Möjligheterna blir många så länge man utgår från omständigheterna, vilket öppnar upp för en bred diskussion. Detta lämpade sig väl för denna undersökning, dels för att jag kunde applicera lämplighetslogiken på de exempel som lyftes fram, men även för att syftet var att finna olika argument för och emot. Detta underlättades av att man inte enbart var tvungen att utgå från ett bestämt handlingssätt likt pliktetiken eller konsekvensetiken. Lämplighetslogiken utesluter emellertid inte vare sig pliktetiska eller konsekvensetiska inslag, vilket kan återfinnas i en del av mina resonemang.

6 Slutsatser

Syftet med undersökningen har varit att studera vilka argument man kan finna för att rättfärdiga respektive fördöma att biståndsarbetare betalar mutor för att kunna genomföra sina arbetsuppgifter. Problematiken kan beskrivas i termer av ”smutsiga händer”, det vill säga, biståndsarbetarna begår en handling som moraliskt sett kan betraktas som fel för att kunna uppnå gynnsamma konsekvenser. De exempel som har lyfts fram i undersökningen har dessutom visat på hur pass akuta och svårbedömda situationer denna grupp emellanåt ställs inför. Mutor betraktas normalt som fult och förkastligt, men när människors liv och vardag står på spel blir det svårt att helt fördöma handlingen. På så sätt har förhoppningen varit att uppmärksamma läsaren om att mutan i vissa fall, möjligtvis, kan betraktas som en förutsättning för att kunna bedriva ett effektivt biståndsarbete. Undersökningen har varit av normativ karaktär och syftet har varit att bedriva en s.k. givet att-analys, eftersom intentionen har varit att redovisa båda sidorna (för och emot) i argumentationen. Denna har utgått från den så kallade lämplighetslogiken som kännetecknas av att på förhand inte ange några direktiv för hur man bör handla. För denna undersökning har den lämpat sig väl eftersom man har kunnat applicera logiken på de exempel som har aktualiserats.

Kan man då rättfärdiga biståndsarbeters givande av mutor? Utgångspunkten för argumentationen har varit att resonera kring den värdekonflikt som har lyfts fram, nämligen att genomföra sina arbetsuppgifter kontra att följa lagen. Utifrån det förstnämnda värdet kan mutor rättfärdigas eftersom handlingen saknar en universell innebörd. Begreppstolkningen skiftar beroende på vart i världen man befinner sig och det kan därför vara svårt att sätta gränsen mellan exempelvis en gåta och en muta. Det som betraktas som mutor i västvärlden kan exempelvis ses som tjänsteförmåner i en annan del utav världen. Biståndsarbetarnas handlingar behöver därför nödvändigtvis, utifrån detta resonemang, inte betraktas som förkastliga i den kultur eller miljö där de används och kan därmed rättfärdigas. Istället kan man, utifrån nästa argument, betrakta handlingen som ett nödvändigt, effektivt medel som man ibland tvingas använda på grund av de ineffektiva och korruperade omständigheterna i u-länder. Eftersom biståndsarbetarna ställs inför akuta situationer där människoliv kan stå på spel så kan mutan även rättfärdigas utifrån dessa omständigheter.

För att argumentera emot biståndsarbetarnas givande av mutor utgick vi från principen om att man ska följa lagen. Det första argumentet som lyftes fram var att biståndsarbetare har ett ansvar i fattigdomsbekämpningen. Istället för att betala mutor så bör man istället följa organisationens regler, ta avstånd från mutan och istället rapportera. På så sätt följer man inte bara organisationens riktlinjer, utan även det aktuella landets lagar. Ett annat argument till varför biståndsarbetare bör avstå från att betala mutan är för att biståndsorganisationernas trovärdighet på sikt

skulle kunna minska om det skulle avslöjas att biståndsarbetare betalar mutor. Istället för att bekämpa problemen i u-länder bidrar man istället till att stärka det korrumperade systemet, vilket skulle försvåra det fortsatta biståndsarbetet. Det tredje argumentet som framfördes var att det fanns tendenser till att generalisera användningen av mutor inom biståndsarbetet. Genom att vid upprepade tillfällen betala mutor riskerar handlingen till slut att bli ett redskap i arbetet och dess moraliska aspekt glöms bort. Resultaten tyder således på att det kan finnas omständigheter och argument som rättfärdigar att biståndsarbetare betalar mutor. Likväl har jag även lyckats upptäcka olika skäl som fördömer detta handlingsätt.

Studien som jag har redogjort för är relevant eftersom den uppmärksammar hur mutor används bland biståndsarbetare, vilket är ett väldigt outforskat problemområde inom korruptionsforskningen. Min förhoppning är därför att läsaren har fått en inblick i ett tänkbart sätt att studera denna problematik. Dessutom hoppas jag att min undersökning har väckt läsarens intresse för ytterligare studier inom ämnet korruption och även för normativa studier.

7 Referenser

Litteratur

Amstutz, Mark R. (2005). *International ethics: concepts, theories, and cases in global politics*. 2. ed. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield

Andersson, Lennart (1988). *Biståndet till u-länderna*. Uppsala: SIDA:s kursgård

Andersson, Staffan, Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur, Sjölin, Mats (red.) *Korruption, maktmissbruk och legitimitet*. (2010). Norstedts

Badersten, Björn (2006). *Normativ metod: Att studera det önskvärda*. Lund: studentlitteratur.

Lindstedt Cronberg, Marie & Stenqvist, Catharina (red.) (2008). *Förmoderna livshållningar: dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*. Lund: Nordic Academic Press

March, James G. & Olsen, Johan P. (1998). *The institutional dynamics of international political orders*. Oslo: ARENA

Ridderstrand-Linderöth, Inger (1986). *Om muta*. Stockholm:

Rothstein, Bo (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. 1:a upplagan
Stockholm: SNS förlag

Teorell, Jan & Svensson, Torsten (2007). *Att fråga och att svara: samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Thelander, Joakim (2005). *Korruption: en begränsad litteraturgenomgång*. Lund

Thelander, Joakim (2006). *Mutor i det godas tjänst?: biståndsarbetare i samtal om vardaglig korruption*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2006

Thurén, Torsten (2005). *Källkritik*. 2., [rev. och utök.] uppl. Stockholm: Liber

Sida 2009: Svenskt bistånd och utvecklingssamarbete: så fungerar det. (2009).
Stockholm: Sida

Sidas anvisningar: *Anvisningar för Sidas uppdrag att verka för god administration och att motverka korrupktion i utvecklingssamarbetet.* (1997). Stockholm: Avdelningen för policy och juridik, Sida

Sjölin, Mats (2005). *Politisk etik*. Lund: Studentlitteratur

Artiklar

Bellamy Alex J. (2007). Dirty Hands and Lesser Evils in the War on Terror. *British Journal of Politics & International Relations*. Vol.9, no.3 p.509-526.

Calhoun, Laurie (2006). The Problem of "Dirty Hands" and Corrupt Leadership. *Independent review*. Vol. 8, no.3 p.363-386.

Bardhan, Pranab (1997). Corruption and Development: A Review of Issues. *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, No. 3.p. 1320-1346.

De Sardan, Olivier (1999).A moral economy of corruption in Africa?. *The journal of Modern African Studies*. Vol. 37, no.1 p.25-52.

Jain, Arvind (2001). Corruption: A review. *Journal of economics surveys*. Vol.15, no.1 p.71-121.

Larmour, Peter (2008). Corruption and the concept of 'Culture': Evidence from the Pacific Islands. *Crime, Law and Social Change*. Vol.49, no.3 p. 225-239

Pavarala, Vinod (1993). Corruption as a site for a contested meaning: Elite constructions in India. *Qualitative sociology*. Vol. 16, no.4 p.405-423.

Von Alemann, Ulrich (2004). The unknown depths of political theory: The case for a multidimensional concept of corruption. *Crime, law and social change*. Vol. 42, no.1 p.25-34.

Internet

regeringen.se ”Humanitärt bistånd” Publicerad: 17/3-08 Uppdaterad:12/11-09
länk: <http://www.regeringen.se/sb/d/1991/a/30482>

sida.se ”Missionärer folkrörelse och u-hjälp” Publicerad: 9/6-09 Uppdaterad:
22/12-09

länk:<http://www.sida.se/Svenska/Bistand--utveckling/Detta-ar-svenskt-bistand/Svensk-bistandshistoria/>
Sidansvarig: Elizabeth Lorenz

sida.se2 ”Så styrs vi” Publicerad: 16/6-09 Uppdaterad: 16/3-2010
länk: <http://www.sida.se/Svenska/Om-oss/Sa-styrs-vi/> Sidansvarg: Åsa Larsson

sida.se3 ”Humanitärt bistånd och långsiktigt utvecklingssamarbete”
Publicerad: 9/6-09 Uppdaterad 19/3-2010

länk:<http://www.sida.se/Svenska/Bistand--utveckling/Detta-ar-svenskt-bistand/Tva-sorters-bistand/>
Sidansvarig: Elizabeth Lorenz

sida.se4 Sidas antikorrupsionsregel Uppdaterad: December 2008
<http://www.sida.se/Global/About%20Sida/Sidas%20antikorrupsionsregel.pdf>

sydsvenskan.se: ”Småmutor vanligt för bistandsarbetare” Författare: Olle
Lönnaeus & Niklas Orrenius
Publicerad: 17/9-09 Uppdaterad: 17/9-09
<http://www.sydsvenskan.se/sverige/article550652/Smamutor-vanligt-for-bistandsarbetare-.html>

[vr.se](http://www.vr.se) ”Mutor och moral”
Publicerad: Oktober 2006 Uppdaterad: 31/8-09. Författare: Peter Tillhammar
Länk:
<http://www.vr.se/forskningvistodjer/forskningsomraden/humanioraochsamhallsvetenskap/manadensprojekt/mutorochmoral.4.26b8f17610eb6e9ba5c8000162.html>